

Ірина АНДРУСЕНКО,
науковий співробітник лабораторії початкової освіти
Інституту педагогіки НАПН України

Формування екологічних умінь в учнів 1–2 класів на "Уроках для стійкого розвитку. Школа друзів планети"

Завданнями Національної доктрини розвитку освіти у XXI столітті, Концепції екологічної освіти України передбачено формування екологічно доцільної поведінки учнів початкової школи.

На екологічну освіту покладаються значні надії щодо виховання нової генерації людей з екологовідповідним мисленням, високою екологічною культурою, екологоцентричним підходом до створення умов для взаємин між людиною і природою. Це зумовило необхідність формування в учнів початкових класів екологічно доцільного способу життя, вироблення екологічних умінь, що є складником природознавчої компетентності [4].

Аксіологічний зміст екологічної освіти в інтересах стійкого розвитку полягає у діяльнісних підходах до збереження навколишнього середовища, позбавлення споживчого ставлення та використання природи. Це зумовлює вибір ефективних форм і методів навчання, спрямованих на формування умінь вирішувати пізнавальні, особистісні, соціально-екологічні проблеми, тобто *екологічних умінь*.

Екологічна освіта в інтересах стійкого розвитку в початковій школі не зводиться лише до охорони природи і раціонального природокористування, натомість виконує надпредметну функцію, забезпечуючи підґрунтя для формування системи універсальних знань, умінь, навичок, досвіду самостійної діяльності й особистої відповідальності учнів як складників ключових компетентностей [1].

Пріоритетними цілями навчання учнів в інтересах стійкого розвитку є такі: вчитися аналізувати та вирішувати проблеми, діяти, вчитися жити і співпрацювати у колективі. Аналіз практики упровад-

ження уроків курсу для стійкого розвитку "Моя щаслива планета" (3–4 класи) засвідчив, що для досягнення таких цілей ефективною є методика навчання, заснована на педагогіці *empowerment*. Її ідея полягає у тому, що в процесі навчання першим етапом стають дії (експериментування), які породжують занепокоєння від певної екологічної проблеми й викликають потребу в інформації щодо шляхів її розв'язання [3, 77].

Уроки в інтересах стійкого розвитку розширює зміст екологічної освіти, орієнтуючи його на широке коло питань, пов'язаних із забезпеченням умов життєдіяльності учнів початкової школи, та розкриваються у розділах: "Стосунки", "Сміття", "Вода", "Енергія", "Здоров'я", "Рослини".

Одним із шляхів реалізації завдань стійкого розвитку є включення у систему початкової освіти курсу за вибором **"Уроки для стійкого розвитку. Школа друзів планети"**, який спрямований на формування в учнів 1 і 2 класів екологічно активної позиції, прагнення діяти для збереження довкілля і досягнення стабільного розвитку суспільства, позитивного сприйняття майбутнього. Курс розроблено науковцями Інституту педагогіки НАПН України – О.І.Пометун, А.Д.Цимбалару, О.В.Онопрієнко, І.В.Андрусенко – у рамках міжнародного проекту "Освіта для стійкого розвитку в дії" української організації "Вчителі за демократію та партнерство" і шведської організації "Глобальний план дій" у партнерстві з Інститутом педагогіки НАПН України.

Авторами розроблено навчальну програму курсу, підручник **"Школа друзів планети"** для учнів 1–2 класів та методичний посібник для вчителя. У 2014 році

цим матеріалам надано відповідний гриф МОН України.

Пропонована навчальна програма курсу за вибором для учнів 1–2 класів полягає у реалізації у навчально-виховному процесі основних принципів стійкого розвитку – забезпечення діалектичного взаємозв'язку між цінностями і поведінкою особистості; активності суб'єкта і поліпотребнісної мотивації до діяльності у відповідному напрямі під час навчально-виховного процесу; доступності завдань, що їх ставлять перед учнями; єдності змісту із повсякденним життям дітей. Метою вивчення курсу є досягнення у звичках, поведінці та стилі повсякденного життя учнів змін, спрямованих на раціональне ставлення до використання ресурсів планети і їх свідомо заощадження; формування в учнів екологічно активної позиції, прагнення діяти для збереження довкілля і досягнення сталого розвитку суспільства, позитивного сприйняття майбутнього.

Курс "Школа друзів планети" розроблено відповідно до вікових особливостей учнів початкових класів даного мікроперіоду. Зміст відповідного навчального забезпечення (посібника) допомагає учням визначати зв'язок між темами, що розглядаються, та їхніми власними уявленнями щодо майбутнього, щодо вибору власного стилю життя. Проблеми, пов'язані з кожною досліджуваною темою, висвітлюються на місцевих матеріалах, опрацьовуються учнями в індивідуальній практиці (виконання вдома спеціальних дослідницьких завдань), обов'язково обговорюються в малій групі (екокоманді) та класі. Робота над темою завершується прийняттям кожним учнем самостійного рішення щодо власного способу життя.

Наведемо перелік тем курсу "Школа друзів планети" для учнів 1–2 класів.

Тематичні блоки навчального змісту	
1 клас	2 клас
<p>Тема 1. Як долучитись до кола друзів планети. Зустріч перша. Ласкаво просимо до школи друзів планети. Зустріч друга. Дію я і дієш ти – добру справу роблять всі. Тема 2. Дружити – щасливо жити. Зустріч перша. З чого починається дружба. Зустріч друга. Нумо, дружити! Зустріч третя. Станемо друзями. Зустріч четверта. Навчимо дружити інших.</p>	<p>Тема 1. Стану планеті справжнім другом. Зустріч перша. Школа друзів планети знову відчиняє двері. Зустріч друга. Діючи спільно, діючи разом – добро на планеті примножимо відразу. Тема 2. Вода – життєдайна сила. Зустріч перша. Воду цінувати – про своє майбутнє дбати. Зустріч друга. Краплинка до краплинки – буде океан. Зустріч третя. Як використовується вода у школі.</p>

<p>Тема 3. Здоров'я – найцінніший скарб. Зустріч перша. Бути здоровим – добре. Зустріч друга. Крокуймо стежкою здоров'я. Зустріч третя. Дізнаємось про таємниці здоров'я у фахівців. Зустріч четверта. "Заряджаймо" здоров'ям усіх навколо. Тема 4. Дбайливий господар – заможний дім. Зустріч перша. Маленькі заощадження – велике надбання. Зустріч друга. Заощаджуй, не відмовляючись від бажаного. Зустріч третя. Набуваємо навичок бережливості. Зустріч четверта. Приєднуйся до дбайливих господарів. Тема 5. Новий стиль мого життя. Зустріч перша. Мої плани та обіцянки. Зустріч друга. Свято "День останнього дзвоника" у Школі друзів планети</p>	<p>Зустріч четверта. Покажемо приклад зменшення витрат води. Тема 3. Енергія – дорогий подарунок. Зустріч перша. Світло і тепло в оселі – всі щасливі і веселі. Зустріч друга. Не витрачаймо енергію марно – буде майбутнє чудовим і гарним. Зустріч третя. Як дбають про збереження енергії у школі. Зустріч четверта. Допомогаємо іншим розумно споживати енергію. Тема 4. Рослини – діти землі. Зустріч перша. У кожній рослині – життя на стебліні. Зустріч друга. Рослини садять учні: планета – сад квітучий. Зустріч третя. Як дбають про рослини у школі. Зустріч четверта. Допоможемо іншим "жити квітучо". Тема 5. Новий стиль мого життя. Зустріч перша. Мої плани та обіцянки. Зустріч друга. Посвята у друзі планети Земля</p>
---	--

Уроки доцільно проводити протягом навчального року раз на два тижні. Вони мають таку структуру: вступний (2 уроки-зустрічі); 3 тематичні блоки (по 4 уроки-зустрічі у кожному); заключна частина (урок-зустріч і свято).

На початку курсу **вступні уроки** мають за мету осмислення проблеми навчального курсу. Це відбувається у процесі ознайомлення із посібником та його структурою.

Учням пояснюють, що уроки для стійкого розвитку допоможуть змінити деякі звички, виробити спосіб життя, який сприятиме дбайливого ставлення до себе і своєї планети. У процесі навчання необхідно враховувати, що учень – це активна і творча особистість, здатна пізнавати і саморозвиватись, формувати власний спосіб життя і власні цінності.

Для того, щоб увести учнів у предмет та ознайомити із основною специфікою, автори присвятили першу навчальну тему – "**Як долучитись до кола друзів планети**". У межах двох уроків-зустрічей учителів передовсім варто повідомити про правила організації роботи, її планування. Учням допомагають розкрити основні екологічні проблеми планети і причини їх виникнення, сформувані розуміння цінності природи для життя людини, впливу людей на екологічний стан довкілля.

Протягом наступних трьох тем на доступному матеріалі учні дізнаються про основні екологічні проблеми планети і причини їх виникнення у процесі життєдіяльності людини, про взаємозв'язки між способом життєдіяльності людини і станом довкілля. Кожна тема передбачає чотири уроки-зустрічі. Діяльнісний підхід до проведення кожної зустрічі зумовлює формування в учнів мотивації, потреб, звичок доцільної поведінки та здатності діяти в рамках стійкого розвитку.

Щоб сформувані детальне уявлення про уроки для стійкого розвитку, покажемо зміст однієї з тем – "Здоров'я – найцінніший скарб".

У межах теми дітям пояснюють, що здоров'я – безцінне надбання не тільки кожної людини, а й усього суспільства. При зустрічі та прощанні ми бажаємо один одному доброго і міцного здоров'я. Здоров'я допомагає реалізовувати наші плани, успішно вирішувати життєві завдання, долати труднощі. Здоров'я – перша і найважливіша потреба людини, яка визначає здатність її до праці і забезпечує гармонійний розвиток особистості. Воно є найважливішою передумовою до пізнання навколишнього світу, до самоствердження і щастя людини.

Під час опрацювання цієї теми учні одержать можливість:

- дізнатися про важливість дбайливого ставлення до здоров'я як власного, так і оточуючих;
- усвідомити необхідність збереження і зміцнення свого здоров'я;
- дослідити власні звички, стиль життя щодо вироблення здорового способу життя;
- визначити доступні шляхи збереження і зміцнення свого здоров'я;
- виконати прийнятні для себе дії щодо збереження і зміцнення свого здоров'я;
- зафіксувати результати досліджень і практичної діяльності;
- спроектувати свою діяльність, пов'язану із залученням інших до справи збереження і зміцнення власного здоров'я та презентувати її результати.

На **першій зустрічі** ознайомлюємо учнів із назвою теми "Здоров'я – найцінніший скарб" і пропонуємо пояснити, як вони її розуміють.

Учитель пояснює, що здорові люди – це мешканці щасливої планети. У Школі друзів планети навчимося дбати про своє здоров'я, переконаємося, що берегти та зміцнювати своє здоров'я можна і без допомоги лікарів та медичних засобів. Усі поради щодо здорового способу життя надасть казковий персонаж – черговий з теми – Здоров'ятко. Цей герой допоможе створювати гарний настрій та багатиме нам доброго здоров'я. Пропонуємо учням побажати один одному здоров'я так, як уміють.

Міні-дослідження дасть змогу школярам визначити, що вони знають про здоровий спосіб життя.

Учні можуть навести приклади з власного життя про те, як вони дбають про своє здоров'я.

На даному етапі важливо з'ясувати, яким чином проблема збереження і зміцнення здоров'я пов'язана з допомогою планети.

На **другій зустрічі "Крокуймо стежкою здоров'я"**, Здоров'ятко навчить, як дбати про власне здоров'я; що можна зробити, аби його зберегти і зміцнити. Слід з'ясувати, чи всі учні розуміють, що означає дбати про своє здоров'я. Рекомендуємо залучити школярів до узагальнення результатів аудиту та організувати фронтальне обговорення загальних результатів роботи над аудитором. Запропонуйте дітям розповісти про свої результати, запитайте, чи задовольняють вони їх. Запропонуйте поміркувати, що можна зробити, щоб покращити результати, якими вони не задоволені. Тут важливо заохотити тих учнів, які ставляться до збереження власного здоров'я відповідально.

На цьому уроці створюємо та розпочинаємо виконання власного плану змін у поведінці, які сприятимуть виробленню здорового способу життя, тобто запропоновані у посібнику заходи для зміни звичок. Для цього ознайомлюємо учнів з описом кожної із дій.

Обговорюємо, які в учнів є можливості застосовувати нові звички, допомагаємо обрати прийнятні

Дії	Як діяти	Результат
1	Виконую фізкультхвилинку для відпочинку	Відпочинок і задоволення від фізичної активності
2	Роблю гімнастику для очей	Зберігаю свій зір
3	Готую корисний бутерброд	Вміння готувати корисну їжу. Оздоровлюю свій організм. Роблю приємне своїм однокласникам і рідним
4	Вживаю корисні напої	Уміння готувати корисні напої. Оздоровлюю свій організм. Роблю приємне своїм рідним

для кожного. Наголошуємо, що кількість дій, які можуть обрати учні, не обмежена, а розпочати виконувати їх важливо не відкладаючи.

Третя зустріч – "Дізнаємось про таємниці здоров'я у фахівців" – надасть змогу проаналізувати життєві ситуації щодо збереження і зміцнення здоров'я. Під час уроку Здоров'ятко запрошує учнів до зустрічі з фахівцями, які розкриють секрети збереження і зміцнення здоров'я. Це можуть бути медична сестра школи, окуліст, педіатр, психолог, учитель фізкультури, працівник шкільної їдальні, батьки, які дадуть фахові відповіді на запитання:

- що впливає на самопочуття людини протягом дня;
- від чого може погіршитися стан здоров'я дитини;
- які звички називають шкідливими, чому;
- до кого треба звертатися по допомогу в разі погіршення здоров'я;

- які дії допоможуть зробити спосіб життя здоровішим.

Майстер-клас краще організувати у групах таким чином, коли кожен фахівець протягом 5 хвилин працюватиме з однією групою дітей, потім групи міняються місцями.

Зустріч четверта – "Заряджаймо" здоров'ям усіх навколо – особлива узагальненням та оприлюдненням результатів учнів про зміни індивідуальної поведінки щодо формування здорового способу життя. На цій зустрічі Здоров'ятко запрошує учнів розповісти всім про свої успіхи. Вислухайте кількох учнів та з'ясуйте, у кого після обговорення з'явилися нові ідеї щодо збереження і зміцнення свого здоров'я. Попросіть школярів поділитися з однокласниками інформацією про досвід їхніх батьків щодо збереження і зміцнення здоров'я. Узагальніть цю роботу розширенням дій кожного для формування здорового способу життя.

Згодом запропонуйте учням виконати аудит і порівняти результати початкових і кінцевих вимірювань; з'ясуйте, які зміни відбулися у їхній поведінці.

Щоб продовжити розпочату роботу і закріпити корисне починання у стійку дію, варто залучити учнів до роботи у **міні-проекті "Здоров'я у порядку – спасибі зарядці"**. Це може бути підготовка і проведення ранкової зарядки перед початком уроків разом із учнями інших класів. Такий вид діяльності допоможе їм дотримуватися здорового способу життя тривалий час.

Організуйте роботу учнів над навчальним міні-проектом. Для цього запропонуйте їм разом скласти план роботи, користуючись порадами у посібнику. Читайте дітям послідовно пункти орієнтовного плану і запрошуйте їх визначити, які завдання можна виконати зараз, а які слід підготувати протягом певного часу. Разом із учнями визначте відповідальних і час реалізації завдань окремих пунктів плану. Приміром, після того, як визначили учнів, які

демонструватимуть фізичні вправи для ранкової зарядки та обрали, які саме це мають бути вправи (для шиї, плечового поясу та ін. – 7–8 вправ), потренуватися перед учнями свого класу правильно їх показувати. Можна запросити вчителя фізкультури провести відповідний інструктаж [4, 22].

Під час роботи над міні-проектом можете скористатися таким орієнтовним планом.

План виконання міні-проекту

1. Обговорити в класі важливість допомогти школярам інших класів вчитись дбати про своє здоров'я.

2. Визначитись, учнів яких класів запрошуватимемо на ранкову зарядку і коли це відбуватиметься (наприклад, для учнів іншого першого класу у наступний понеділок).

3. Домовитись, які фізичні вправи будуть демонструватись, встановити їх кількість та обрати, хто демонструватиме їх виконання.

4. Обрати музичний супровід для зарядки.

5. У призначений час стати в коло і разом із запрошеними дітьми виконати обрані вправи.

Таким чином, формування практичних умінь і навичок молодших школярів в інтересах стійкого розвитку повинно здійснюватися в наближених до реального життя умовах, в процесі розв'язання життєвих ситуацій, виконання практичних робіт, різнорівневих завдань, рольових та дидактичних ігор, участі в діалогах тощо.

Л і т е р а т у р а

1. *Аргунова М. В.* Экологическое образование в интересах устойчивого развития в средней школе: теория и практика. – М. : Издательство "Спутник +", 2009. – 205 с.

2. *Вчителі за демократію та партнерство.* – <http://www.esd.org.ua>

3. *Мелманн М.* Диалоги об образовании для устойчивого развития / М. Мелманн, Е. И. Пометун. – К. : Видавничий дім "Освіта", 2012. – 180 с.

4. *Пометун О. І.* Моя щаслива планета: Уроки для стійкого розвитку: Метод. посіб. для вчит. 3–4 кл. загальноосвіт. навч. закл. / О. І. Пометун, О. В. Онопрієнко, А. Д. Цимбалару. – К. : Видавничий дім "Освіта", 2012. – 112 с.